

TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAB (BABA)/ ATA GELENEĞİ

Bab (Baba) / Ata Tradition in Turkish Culture

Doç. Dr. İsmet ÇETİN*

ÖZET

Bütün toplumlarda görülen ve manevî liderler olarak kabul edilen şahsiyetler, benzer fonksiyonlarıyla Türk kültür çevresinde de görülmektedir. Baba, bab, evliya, aziz, sultan, ata kelimeleriyle sıfatlanan şahsiyetler evliya anlamında kullanılmaktadır. Bu adlandırmalar ve şahsiyetlere biçilen görevler ile onların fonksiyonları, Türk toplumunun İslamiyet'i kabul etmesinden önceki döneme dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Baba, bab, ata, evliya, Türk kültürü, Türkistan.

ABSTRACT

Personalities who were accepted as spiritual leaders and seen in all societies are seen in Turkish cultural environment too. Personalities who were called as baba, bab, evliya, aziz, sultan, ata are known as evliya (saint). These naming and missions and functions of these personalities are based on the period before the accepting of Islam religion by Turkish people.

Key Words

Baba, bab, ata, evliya (Saint), Turkish culture, Turkestan.

Baba kavramı, kelime olarak, "ata" anlamında olup Türkçenin dışında Fars, Berberî, Rus ve Rumen dillerinde de kullanılmaktadır. Saygı duyulması gerekli olan şahıslar için de kullanılan Baba/Bab kavramı¹, Türkistan sahasında evliya, aziz, sultan, ata kelimeleri ile karşılanıp yaygın olarak "evliya" anlamında kullanılmaktadır. Özellikle Türkiye ve Balkanlar sahasında Kalenderiyye, Melametiyye, Haydariyye ve Nakşiyye tarikatlarında kullanılan dede ve baba adlandırmaları, İslami dönem Türkistan sahasında aziz, evliya adlandırmaları ile paralellik göstermektedir.

Hayatımızın her sahasında görülen ve toplumun üst kesiminde temayüz eden şahsiyet adlandırma, sıfatlandırma ve fonksiyonları ile günümüz adlandırma, sıfatlandırma ve fonksiyonları mukayese edildiği zaman, bütün bunların İslamiyet'ten önceki dönem Türk kültürü içinde var olduğunu söylemek mümkündür.

Gök-Tanrı inancından Budist inanca; Gök-Tanrı inancı ile Budist inancın birlikte yaşandığı Ak Burkan veya Ak Caî (Altay Türklerinde Ak Din)'ye kadar; daha sonra İslamiyet'in Türk toplumunda yaygınlaşması ve kabul görme sürecinde de yukarıda bahsettiğimiz ata / baba / bab / aziz / evliya adlandırması bütün fonksiyonları ile varlığını sürdürmüşlerdir. İslamiyet'ten önceki dönemde adları ister kam, ister baksı, ister bahşi, ister oyun, ister baba veya ata olsun, İslamiyet'ten sonraki dönemde zaman zaman aynı adla (baba, bab, ata, bahşi), zaman zaman da yeni tanışılan kültür çevresinden alınan ödünçleme kavramları ile (şaman, evliya, aziz, şeyh, derviş, vb.) adlandırılmışlardır. Bu benzerlikleri evliya menkıbeleri/ menâkıbnâmeleri/ velâyetnameleri ile kamlığa (Bizim tercihimiz, genel kullanım olan şamanlık yerine kam yönündedir.)² giriş törenlerinin

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara. icetin@gazi.edu.tr

anlatıldığı kaynaklar mukayese edildiği zaman kolayca anlaşılacaktır.³

Adları; kam, baksı, aziz, ata, baba, bab, dede veya evliya olsun, bu adla anılan şahsiyetler kimi zaman hayatta iken, kimi zaman da ölümlerinden sonra çevresinde teşekkül eden anlatmalarla hayatlarını zenginleştirmişlerdir. Anlatılan kimi menkıbeler, onların ölümlerinden sonra da yaşamalarını sağlamış, hayatları, hayattayken kullandıkları mekân veya eşya; ölümlerinden sonra da mezarları çevresinde çeşitli inançlar ve pratikler gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu inanma ve uygulamalar, İslamiyet'ten önceki dönemde çeşitli kutsallar şeklinde bilgiler ile günümüze kadar gelmiştir. Kaldı ki, eski Türk inanç sistemi olan Gök –Tanrı inanç sisteminde, Tengri ve Tengriler kavramının varlığı ile daha önce bahsettiğimiz ulu kişilerin sahip olduğuna inanılan kerametleri arasında bir bağ bulunmaktadır. Bunları örneklemek gerekirse; Yer-Dağ ruhları olarak da anılan iyeler Abu-Kaan, Ülemen, Ak-Kaya, Yelbis gibi iyeler hayvanların çoğalması, sağalmaları ile toplumun kötülüklerden korunmasını sağladılar. Buna benzer bir inanma, halk arasında Kaynar Hoca diye anılan Fahimî/ Fahimî Baba çevresinde de teşekkül etmiştir. Hayvan hastalıklarında (Koyunlarda boçça denilen göz hastalığı ile atların süttten kesilmesi) mezarından alınan toprağın suya karıştırılarak içirilmesi sonucunda iyileşeceğine inanılır (Çetin 1995).

Tengriler esasına dayalı inanç sisteminde, yaratılış destanlarında da sözü edilen Tek Tanrı Kayra Kan, Tanrı Ülgen diye de adlandırılmaktadır ki, Ülgen veya ülken kelimesi en büyük anlamındadır. Yaratıcı olarak inanılıp iyilik ve

hayır bahşeder (İnan, 1987:412- 414). Saha Türklerinin Ürüng Artoyon, Altay Türklerinin Ülgen ve Kuday, Başkurların Kök –Tanrı ve Oğuz Türklerinin tek Tanrı kavramları aynı anlamdadır. Köktürk Bengü taşlarından itibaren yazılı kültür kaynaklarında yer alan Tanrı tasavvuru, tasavvur edilen Tanrı'nın görevlendirdiğine inanılan ruhlar bu Ruhların fonksiyonlarından kısaca bahsetmek gerekirse, Kuzey Türkleri (Altay Türkleri) her boyun Tanrı Kayra Kan'ın oğullarından neşet ettiklerine ve bunların korumasında olduklarına inanırlar (İnan 1987: 414). Buna benzer bir inanma, günümüzde Yesevî soyundan gelen ve kendini "Hocalar" olarak ifade eden grupta vardır. Ahmed Yesevî soyundan geldiklerine inanan bu grup, kendilerini Kazak Türklerinde Ulu, Orta ve Kişi cüzlerin dışında tutmakta ve Ahmed Yesevî soyundan oldukları için kendilerini imtiyazlı /ocak saymaktalar. Dolayısıyla toplumda kendilerini imtiyazlı görmektelerdir. Yine aynı şekilde Sunaklar denilen bir grup vardır ki, bu grubun üyeleri, Ahmed Yesevî'den önce Türkistan'a gelen Sunak Ata'nın torunları olduklarını ifade ederek, toplum tarafından imtiyazlı görülmektedirler. Kendilerini ocak olarak ifade eden bu grubun şüphesiz eski inanç biçimiyle ilgisi bulunmaktadır. Zira ilk insan ateşi Tanrı Ülgen'den öğrendi. Dolayısıyla ateşi ilk öğrenen insan ocak sahibi oldu (İnan 1972: 66-72). Buradan kaynaklansa gerek ki, eski dönemlerde Türk kağanının muayyen bir günü vardır ve bu günde ateşler yakılıp, çıkan alevlerden geleceğe dair tahminlerde bulunulurdu. (İnan 1972: 67). Kanaatimizce bu tören Yenigün/nevrüz olmalıdır.

Yaratılmışları korumak, onlara güzellikler bahşetmek, eski Türk inancında iyelere mahsus bir görevdir. Yayık, insanları kötülüklerden korumak, hayat vermek için görevlendirilmiştir. Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmaktadır (İnan 1987: 415). Günümüzde türbe ziyaretleri, evliya/aziz/bab/baba/atalardan yardım isteme, himmet umma ve bunlar vasıtasıyla Tanrı'ya yakarma; bu adlarla adlandırılanların Yayık ile olan benzerliklerini ortaya koymaktadır. Buna; Kırıkkale'nin Keskin ilçesine bağlı Haydar Sultan köyünde bulunan Haydar Dede yatırında tespit ettiğimiz pratikleri örnek gösterebiliriz (Çetin 1997). Yine Suyla ve Karlık adlı iyeler, ay ve güneşin kırpıntısı olarak tasavvur edilir ve insanoğlunun hayatındaki değişiklikleri haber verdiklerine inanılır. İstikbalden haber veren arbacılar, balger/falcılar ve bunlara gösterilen saygı Suyla ve Karlık'a duyulan saygıdan kaynaklanmış olsa gerek. Kazakistan sahasında gelecekte haber verme ile ilgili bir menkıbe şöyledir; Muhammed Hanefiya Ata, dua ve tecrübe atasıdır. Ruhların sıktığı insanlar, yolunu kaybedenler türbede geceledikleri takdirde selamete ererler, ruhen iyileşir, geleceklerini tahmin eder, planlarlar ve şaşırdukları yolu bulurlar (Çetin 1997).

Umı, Umu veya Umay çocukların, genç kızların ve gelinlerin koruyucusudur. Çocuksuz annelere çocuk, sağlıklı çocuklara sağlık verir. Gaziantep ve Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesinde tespit ettiğimiz "umaysız" tabirinin Umay Ana'nın korumasından mahrum olan genç kızlara hitaben söylendiğini burada belirtmeliyiz. Umay'ın fonksiyonu, İslamiyet'i kabulden sonra evliya olarak kabul

edilen; Ayzöre Ana ve Domalak Ana'ya yüklenmiştir. Ayzöre Ana'nın türbesi Şolakgorgan'dadır. Yardım isteyenlerin yardımcısı ve çocukların iyesisidir. Çocukları türlü ağırlardan, cin ve perilerin kötülüklerinden koruyan ruhtur. Çocuğu hastalananlar onu ziyaret edip türbesinde bir gece kalırlar. Kötü sözden koruyan, özellikle çocukları kötülüklerden koruyan iyedir (Çetin 1997). Ulu Jüz'den olup Ahmed Yesevî'nin torunun kızıdır (Alptekin 1996). **Domalak Ana** türbesi, Güney Kazakistan'da Çimkent civarındadır. Dayanıklılık, akıllılık, kanaat, neslin devamının iyesisidir (Kalmurzauh1997: 32; Ertöbekov 1999: 48-62).

Hoca Ahmed Yesevî'nin anası **Ayşe Hatun**, halk arasında **Karashaş Ana** diye bilinmektedir. Şeyh Musa'nın kızı olan Karashaş Ana, genç kızların ve gelinlerin bilgi kaynağıdır. Hayatta iken bunları okutup İslamî ahlak ile ahlaklandırmaya gayret etmiştir. Bilgi, namus, feraset iyesisidir.

Bunlardan başka, Türkistan sahasında özellikle Karatav (Karadağlar) ve Alatav (Aladağlar) çevresinde yerleşen Türk boyları arasında evliya, aziz, bab, baba, ata adlarıyla anılan ulu şahsiyetlerin türbeleri bulunmaktadır. Bu şahsiyetler hakkında çeşitli menkıbeler oluşmuş ve bu menkıbeler tartışmasız kabul gören, inanılan anlatımlar olarak günümüze kadar gelmiştir.

Burada, Türkistan sahasında tespit ettiğimiz baba/ata/ evliya/aziz olarak kabul edilen şahsiyetlerden bazıları hakkında kısa bilgi ve teşekkül eden inanmalar hakkında örnek bilgiler vermekle yetineceğiz.

Ukaş Ata/Ukkâşe Ata: Türbesi, Çimkent vilayetine bağlı Babaykorgan

köyünde bulunmaktadır. Rivayete göre sahabedendir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslamiyet'i yaymak için Türkistan'a gelen Ukaş Ata (Ukkaşe bin Mihsan) secdede iken başı kâfirler tarafından kesilerek şehid edilir. Ukaş Ata'nın kesilen başı, Tanrı'nın emriyle yarılan yere girer. Başın girdiği yerden su fişkırmaya başlar. Su, başı sürükleyerek götürür ve Mekke'den çıkar. Rivayete göre Mekke'de gömülü olan başın gövdesi Babaykorgan'da defnedilir. Ukaş Ata'nın kerameti, Ahmed Yesevî ile ilgilidir. Ahmed Yesevî'yi ziyaret eden kişinin Ukaş Ata'nın türbesini ziyaret etmesi ve ziyaretinin kabul görüp görmediğini anlaması gerek. Zira Ahmed Yesevî'nin türbesini ziyaret etmek ve ziyaretin kabul olması oldukça önemlidir. Ukaş Ata ziyaretçileri, türbenin yakınındaki kuyuya kova salarlar. Su alırsa, suyu alan kişinin Ahmed Yesevî'yi ziyaretinin kabul olduğuna inanılır. Temizliğin, arılığın ve günahsızlığın iyisi olarak bilinir.

Arıtsan Bab/Arslan Baba: Bilindiği gibi Ahmed Yesevî'ye Hz. Muhammed'in emanetini veren şahsiyettir. Otrar civarında bulunan türbesi perşembe günleri ziyaret edilir. "Arıtsan Bab'da gecele, Hoca Ahmed'den dile" deyiminden de anlaşılacağı üzere, bu türbede geceleyenlerin dileklerinin kabul olacağına inanılır. Ahmed Yesevî'yi ziyaret edenlerin, ziyaretlerinin kabul olması için Arıtsan Bab'ı mutlaka ziyaret etmeleri gerekmektedir. Arıtsan Bab Türbesi'nin önünde bulunan kuyudan çıkan su ile abdest almak da ziyaret pratiklerinden biridir.

Kurban Ata: Hoca Ahmed Yesevî'nin müritlerinden biridir. 16.

yüzyılda yaşamıştır. Türbesi Otrar civarında, Arıtsan Bab türbesinin karşısındadır. Yaklaşık 40 m2 olan türbede geceleyecek bir oda, mescid ve Kurban Ata'nın kullandığı eşyalar bulunmaktadır.

Şaştı Aziz: Menkıbeye göre, Şaştı Ata, Baba Tükti Şaştı Aziz ile evlenen huri kızından doğan çocuğudur. Babası Şaştı Aziz gibi, onun da vücudunda bir top saç bulunmaktadır. Şaştı (Saçlı) ata denilmesine sebep budur. Kaynaklarda geçen "vücutta saçın bulunması", kanaatimizce, Budist rahiplerin kafalarını kazıtarak arkalarına doğru uzayacak biçimde biraz saç koymaları ile ilgili olabilir. Bahşilerin, ilk dönemlerde Budist rahip olmaları ve kimi azizlerin bu gelenekten devam etmiş olabileceklerini de dikkatten uzak tutmamalıyız. Ayrıca, Hunlar dönemine kadar izleyebildiğimiz alp tiplemesinde, alpların aldıkları eğitimin farklı kademelerinde kuşak kuşanmak, kılıç taşımak, saç kesmek gibi unvan belirten işaretlere bağlı olduğunu da belirtmeliyiz.

Şaştı Ata'nın mezarı, Güney Kazakistan'da, Çimkent vilayetine bağlı Şolakkorgan kasabasındadır. Şaştı Aziz'in birçok kerametinin varlığına inanılmaktadır.

O, sarıp adıyla anılan bir tür hayvan hastalığı ve insanlarda damar ağrıları olanlar tarafından ziyaret edilir. Bu tür rahatsızlıkları olanlar, Şaştı Aziz'in türbesinde bir gece yattıklarında iyileşeceğine inanırlar.

Şaştı Aziz, zenginlik ve bolluk iyisi olup, bu yönü ile dükkan /dükkan atası/ iyisi olarak bilinir (Jaksımbetov 2000: 9; Boranbay 2000: 20-21).

İsmayıl Evliye: Şaştı Aziz'in mü-

ridi ve türbedarıdır. Temizlik, adillik, feragat, tahammül, musırlık evliyasıdır (Boranbay 2000: 20–21).

Karabura Evliye: Güney Kazakistan'da Sozak kasabasıdır. Menkıbeye göre Hoca Ahmed Yesevî'ye benzemektedir. Bilgi iyесidir. Ziyaretçileri bilgi diledikleri zaman, istedikleri bilgiye sahip olacaklarına inanırlar.

Ahmet Bab: Ahmed Yesevî döneminde yaşamış, ondan ders almış, Yesevî'ye mürid olmuştur. Daha sonra Şokay Evliya'nın müridi ve türbesinin türbedarı olmuştur. Sarısu'dan Şolakkorgan'a gelip yerleşir ve orada ölür. Menkabe, güzel, cesur, iyi niyetli, inayetli, yardımsever birisidir. Niyetinde samimi olanların koruyucusudur (Jaksımbetov 2000).

Feyzulla Bab: Türbesi Şolakkorgan'dadır. Tılsım yaparak keramet gösterdiğine inanılır. Tılsım/efsun iyесidir. Türbesinde gecelendiği ve niyet tutulduğu zaman küy öğrenilir. Kazakistanlı meşhur küyçüler İsa, Şubay, Elşeky, Akbaylar Feyzulla Bab türbesinde geceledikten sonra aldıkları ilhamla küy ustası ve jırşı olmuşlardır (Jaksımbetov 2000).

Evliya, bilge, kügün piri, ozan kimlikli Korkut Ata ile mukayese ettiğimizde, birbirlerine benzerlik göstermektedirler. Korkut Ata, bütün Türk dünyasında yaygın olmasına karşılık Feyzulla Bab, mahallî özellik gösterir. Bundan başka pehlivanların pirinin Hz. Hamza, kunduraclar pirinin Ahî Evran, fırıncıların pirinin Somuncu baba olmaları bu inancın Türkistan kaynaklı olduğuna dair işaretlerdir (Torun 1998).

Kök Tondı Ata: Ahmed Yesevî döneminde Bağdat'tan geldiğine,

Türkistan'a gelirken kırk eşek yükü kitap getirdiğine dair çeşitli anlatımlar bulunmaktadır. Yesevî ile kırk gün kırk gece sohbet ettiğine inanılmaktadır. Sayram ve Karaganda'da mezarının olduğuna inanılmaktadır.

Ahmed Yesevî'den bata/dua alan Kök Tonlu Evliya, Ahmed Yesevî'nin sağ kolu olarak tayin edilmiştir. Kendisi gök renginde cübbe giydiği için bu adı almıştır. Ahmed Yesevî'nin izbasarı (muakki-bi) olup himmet sahibidir.

Bişkek Bab: 8. yüzyılda, Şaştı Aziz döneminde yaşamış olup, Hoca Ahmed Yesevî'nin sekizinci göbekten dedesi olduğuna inanılmaktadır. Abbasiler döneminde Türkistan'a gelen Bişkek Bab'ın birçok hanedan döneminde ömür sürdüğüne dair deliller gösterilmektedir. Gösterdiği kerametler ile anılmaktadır. İnsan vücudunda yaktığı ateş, en çok anlatılan kerametlerden biridir. Göçebe Kazak halkına İslamiyet'i öğretmek maksadıyla çalışmış, dinî bilimlerde oldukça üst seviyede bir evliyadır. Koblandı, Şora Batır, Edige Batırlar Bişkek Bab'dan himmet almış, kahramanlık şahsiyetleri teşekkül etmiştir. Türbesi Güney Kazakistan'da Sozak'tadır.

Bişkek Bab dinî bilimlerin ve kahramanlık iyесidir (Boranbay 2000: 22–33).

Türk kültürü içinde köklü ve eski bir geçmişe sahip olan baba/ata/evliya, aziz/ gibi kavramlarla ifadesini bulan kutsal şahsiyetler, mitik yönleri ile dikkatimizi çekmelidir. Biz, beynelmilel olan eski inançlarla benzerliğini kabul etmekle birlikte, Ata/Bab/Baba/ Aziz kültürünü, Bozkır medeniyetini yaşayan Türk milletinin, Türkistan sahasında yaşadıkları dönemden itibaren dünyayı kavrayışları ve yaşayış tarzlarıyla ortaya

koydukları kendilerine mahsus bir kurum olarak kabul etmekteyiz. Buna küçük bir örnek verilmesi gerekirse, evliya türbelerine horozun kurban edilmesini gösterebiliriz. İrene Melikof'un bu uygulamanın Türkistan kaynağını görmezden gelerek Mazdeklik ve Yezidilik'e bağlaması, inanma biçiminin –belki maksatlı olarak- başka kaynağa yönlendirilmesi anlamında yorumlanabilir. Yezidilik'te Şeytan'ın yeniden bedenleşme dönüşümü “Melik Tâus” (Melek Tavus) haline gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Mazdek inancının kutsal kitabı Avesta'da “güneşkuş” a muadil gösterilmesi, bütün bunların Alevî inanış biçiminde Cebrail'le benzerlik kurulması ve Cebrail'in horoz ile sembolize edilip horozun kurban edilmesi ile ilgili husus Kuzey Türk grupları arasında da görülmektedir. Gök-Tanrı inancında, Tanrı Ülgen'e sunulan adak kurbanın (ıdık/iyilik) sığır, koyun veya tavuk cinsinden bir hayvanın kesilmesi (İnan 1987: 390- 391). Türk kültürünün devamlılığı bakımından daha dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, kültürümüzün dinamiklerinden olan evliyalar, hangi adla adlandırılırsa adlandırılısın çevresinde birleşilen; hiçbir grup, kesim, mezhep ve tarikat farkı olmaksızın Türk toplumunun hayat bulduğu manevî kaynaklar olarak kabul edilir. Toplumsal birlikteliğin merkez noktalarını oluşturan bu şahsiyetler, bir yandan İslamiyet'ten önceki dönem manevî kabullerin sonraki döneme aktarılmasının işareti iken, bir yandan da İslami dönemin manevi kabullerinden örnek teşkil etmeleri bakımından önemlidir.

NOTLAR

1. Baba kavramı ile ilgili daha geniş bilgi için bk: Abdurrahman Güzel, *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Millî Kültür-Millî Birlik*, Ankara 1991, 21–71.

2. Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972 adlı eserinde de Bakı ve Şaman kelimelerinin yabancı kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. bk., 75.

3. Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976; Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986; Umay Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986; *Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli: Hacı Bektaş Velinin Hayatı* (hzl.: Sefer Aytekin), Ankara 1956

KAYNAKÇA

Alptekin, Ali Berat (1996), “Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri ve Yakınlarıyla ilgili Efsaneler”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi-Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara.

Aytekin, Sefer (Hazırlayan), 1956, *Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli: Hacı Bektaş Velinin Hayatı*, Ankara.

Boranbay, Jarılkasın (2000), *Bişkek Bab, Çimkent*.

Çetin, İsmet (1995), “Fahim'nin Şiirleri”, *Hacı Bektaş Veli*, 2, Ağustos.

Çetin, İsmet (1997), “Sözlü Kaynakta Hacı Bektaş Veli ve Haydar Sultan”, *Hacı Bektaş Veli, Kadri Eroğan Armağanı*, Ankara.

Ertöbekov, Kuralbek (1999), *Baydibek Baba men Domalak Ana*, Çimkent.

Günay, Umay (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1991), *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Millî Kültür-Millî Birlik*, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1972), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.

Jaksimbetov, Eskermes (2000), *Ezireti Karatav Evliyenin Keni Edi*, Çimkent.

Kalmırzauli, Emze (1997), *Teberik Dünya*, Çimkent.

Köprülü, Fuad (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.

Torun, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara.